

На правах рукопису

Земаєв

ШАЙХІСЛАМОВ ЗЕМФІР РАФІКОВИЧ

**ПРОГНОЗУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ
СЛУЖБОВО-ОПЕРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.08

19.00.01 — Загальна психологія, історія психології

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

00751003 (G)

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Університеті внутрішніх справ
МВС України.Науковий керівник — кандидат психологічних наук
Тімченко Олександр Володимирович.Офіційні опоненти — доктор психологічних наук,
професор Балл Георгій Олексійович;
— кандидат психологічних наук
Шапар Віктор Борисович.Провідна установа — Академія прикордонних військ
України.Захист відбудеться « 11 » листопада 1997 року
о « 12 » годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К.02.24.02 в Університеті внутрішніх справ МВС України
за адресою: 310080, м. Харків-80, пр. 50-річчя СРСР, 27.З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Уні-
верситету внутрішніх справ МВС України за адресою:
310080, м. Харків-80, пр. 50-річчя СРСР, 27.Автореферат розіслано « 10 » червня 1997 року.Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук О. В. ТІМЧЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю аналізу змісту і структури емоційної стійкості до різноманітних видів діяльності працівників органів внутрішніх справ (ОВС). Ми виходили з того, що саме прогнозування емоційної стійкості працівників ОВС буде більшою мірою сприяти формуванню захисних механізмів в умовах впливу стрес-чинників підвищеної інтенсивності.

Результати нашого дослідження підтверджують, що емоційна стійкість є провідним компонентом професійної діяльності і сприяє ефективному застосуванню працівником своїх знань і досвіду в екстремальних ситуаціях.

Тема належить до одного з пріоритетних напрямків науково-дослідної роботи, затвердженої МВС України з розділу "Психологія" у відповідності до наказу Міністерства охорони здоров'я і Державного Комітету з нагляду за охороною праці N263/121 від 23.09.94. "Про затвердження Переліку робіт, в яких є необхідність у професійному відборі".

Об'єкт дослідження - система підготовки співробітників МВС України до виконання завдань службово-оперативної діяльності.

Предмет дослідження - емоційна стійкість працівників ОВС до діяльності в екстремальних умовах, її розвиток і формування.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і експериментальне виявлення умов, змісту, динаміки і рівнів розвитку емоційної стійкості, визначення психологічних критеріїв прогнозування емоційної стійкості працівників ОВС в процесі виконання службово-оперативних завдань.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що емоційну

стійкість працівників ОВС до оперативної діяльності в екстремальних умовах необхідно розглядати як інтегральну професійну якість. Ретельний відбір контингенту і рівень його підготовки дозволять істотно підвищити ефективність діяльності в екстремальних умовах і значно знизити втрати в процесі службово-оперативної діяльності.

Відповідно до гіпотези і мети дослідження в роботі були визначені такі завдання:

1. Проаналізувати наявні матеріали, що відбивають процес прогнозування емоційної стійкості осіб, професійна діяльність яких пов'язана з впливом екстремальної ситуації в умовах службово-оперативної діяльності.

2. Обґрунтувати вибір і засоби експериментального виміру захисних механізмів емоційної стійкості працівників ОВС в умовах впливу стрес-чинників підвищеної інтенсивності.

3. Вивчити вплив емоційної стійкості на необхідний стиль поведінки працівників ОВС в умовах службово-оперативної діяльності.

4. Показати основні умови, що забезпечують високий рівень формування емоційної стійкості працівників ОВС і дозволяють здійснювати більш ретельний відбір осіб для спецпідрозділів.

5. Розробити практичні рекомендації, виконання яких стимулюватиме формування емоційної стійкості у працівників спецпідрозділів ОВС до майбутньої діяльності в екстремальних умовах, що складають основний зміст їхньої професії.

Методологічною основою дослідження є:

1. Положення, пов'язані з розробленою теорією єдності

психіки і діяльності (Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін.).

2. Системно - антропоцентрична концепція психологічного проектування діяльності (Б.Ф.Ломов, Г.В.Суходольський та ін.).

3. Принцип системного підходу в психології (С.П.Бочарова, С.Г.Кісіль, З.Д.Шадриков та ін.).

4. Положення про системно-структурний підхід до особистості (Б.Г.Ананьєв, П.К.Анохін, В.С.Мерлін та ін.).

5. Положення про системно-структурний підхід до вивчення емоційної стійкості, і аналізу професійної діяльності (П.Б.Ганнушкін, М.І.Д'яченко, В.Д.Небиліцин, Б.І.Фурманець, В.Б.Шапар, А.І.Черкашин та ін.).

Засоби дослідження: системний аналіз структури емоційної стійкості, експертна оцінка, структурно-функціональне моделювання, тестування, засоби математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі отриманих експериментальних даних, аналізу літератури і досвіду праці в екстремальних умовах (автор у 1986, 1988 і 1989 роках брав безпосередню участь у формуванні збірних батальйонів для ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, наслідків землетрусу у м. Степанакерті та для підтримання громадського порядку в Нагорному Карабасі) показано основні критерії прогнозування емоційної стійкості, представлено зміст емоційної стійкості до діяльності в умовах підвищеного ризику.

Вперше:
досліджено вплив рівня емоційної стійкості співробітника ОВС на готовність до дій в екстремальних ситуаціях;

- виявлено залежність ефективності виконання оперативних дій співробітником ОВС від сформованості його емоційної стійкості, рівня навченості і схильності до оперативної діяльності в умовах стрес-чинників підвищеної інтенсивності.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що отримані дані істотно поширюють уявлення про умови і чинники становлення працівника ОВС. В дослідженні показано можливі шляхи і особливості формування емоційної стійкості працівників ОВС, основні критерії прогнозування успішної діяльності в екстремальних умовах на основі природжених і придбаних захисних механізмів особистості.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати і висновки дадуть реальну можливість комплексно вивчати і формувати емоційну стійкість працівників ОВС до діяльності в екстремальних умовах. Адекватні засоби, що застосовуються при цьому, дозволяють поновому підійти до прогнозування емоційної стійкості і можуть бути використані для підвищення ефективності відбору і підготовки спеціалістів ОВС до конкретної професійно спрямованої діяльності.

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечена репрезентативністю вибірки досліджуваних, адекватністю застосованих методів поставленій меті і завданням роботи, взаємною доповнюваністю і перевіркою методів дослідження, кількісним і якісним аналізом експериментальних даних, апробацією основних висновків і результатів дослідження.

Особистий вклад автора. Вперше здійснена спроба визначити власне психологічні аспекти прогнозування

емоційної стійкості працівників ОВС в екстремальних умовах службово-оперативної діяльності. Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що емоційна стійкість є провідним чинником формування професійних якостей спеціаліста, а основою її формування є цілеспрямований педагогічний вплив на підсилення громадських мотивів, вищих почуттів і курсантів МВС, підсилення адаптації до особливостей службово-оперативної роботи в процесі навчання з урахуванням індивідуальної схильності до певної оперативної діяльності.

На захист виносяться такі положення:

1. Емоційна стійкість працівника ОВС є функцією його спеціальної психологічної підготовки, що забезпечує ефективну оперативну діяльність в екстремальних умовах, оперативне вирішення раптових ситуацій і є провідним фактором формування спеціальних професійних якостей працівника ОВС.

2. Результативність спеціальних оперативних дій співробітника ОВС в екстремальній ситуації зумовлюється впливом трьох чинників: мірою схильності людини до конкретної діяльності, рівнем емоційної стійкості і психофізичним станом на даний момент.

3. Одним з найважливіших критеріїв придатності співробітника ОВС до спеціальних видів оперативної роботи є сукупність психофізіологічних чинників, що відбивають підвищену схильність до відповідної діяльності.

4. Ефективним засобом прогнозування і формування емоційної стійкості співробітника ОВС є виділення психологічних критеріїв, розробка і реалізація алгоритму

спеціальної психологічної підготовки до дій в екстремальних ситуаціях.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення і результати дослідження розглядалися і обговорювалися на засіданнях і наукових семінарах кафедри військової і фізичної підготовки Харківського інституту пожежної безпеки МВС України (1993-1995 р.р.), кафедрах психології і тактико-спеціальної підготовки Університету внутрішніх справ МВС України (1994-1996 р.р.), на Других міжнародних наукових читаннях (Харків, 1995 р.).

Публікації. Проблеми і результати дослідження відображені в 5 публікаціях загальним обсягом 3,5 д.а.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновку і списку використаної літератури, що містить 195 найменувань, з них 56 іноземною мовою. Кількісні дані представлені в 7 таблицях і 21 малюнку. Обсяг дисертації складає 156 сторінок друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність проблеми, сформульовано мету роботи, визначено об'єкт і предмет дослідження, методологічну основу та висвітлено наукову новизну і практичну цінність, подано положення, що виносяться на захист, наведено дані про апробацію та структуру роботи.

У першому розділі "Емоційна стійкість як найважливіший психологічний чинник надійності, ефективності і успішної діяльності в екстремальній обстановці" дається аналіз психологічної і спеціальної літератури з проблеми дослідження, розкриваються суттєвість проблеми, вихідні

положення дослідження, конкретизуються мета, гіпотеза і завдання дослідження.

Емоційна стійкість зменшує негативний прояв сильних емоційних впливів, попереджає крайній стрес, сприяє виявленню готовності до дії в напруженій ситуації. Дослідження її природи, шляхів і засобів збереження, підтримання і формування залежності від виконуваних завдань в останній час стає особливо актуальним.

Аналіз вітчизняних досліджень та зіставлення фактичних даних показують, що емоційна стійкість - це рівень, що визначається своєю конкретно-психологічною природою (О.Є.Ольшаннікова, Л.М.Аболін, М.І.Д'яченко).

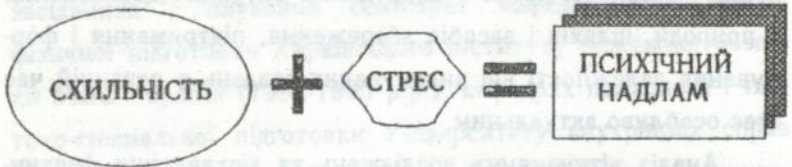
Виникнення надзвичайно відповідальних і небезпечних завдань може не тільки знизити, але і дезорганізувати емоційну стійкість. При цьому в світовій психологічній науці не склалося єдиного підходу до дослідження емоційного стану в умовах реальної загрози для життя. Перспективним, на наш погляд, є підхід до дослідження емоційної стійкості на основі розуміння її як якості особистості і як психічного стану, що забезпечують доцільну поведінку в екстремальних ситуаціях.

У зв'язку з труднощами проведення досліджень з даної проблеми виникла необхідність аналізу підходів до розуміння толерантності до страху як найважливішого фактора емоційної стійкості.

Віра в те, що психічні втрати трапляються лише серед боягузів або внутрішньо слабких людей, чия вдача має приховані вади, а психічна нестійкість робить їх схильними до психічного надламу, вела більшість дослідників (Becker E., Broun N., Shaler N.S., Zilboorg G., Фрейд З. та ін.) до не-

правильного розуміння даної проблеми і засобів її вирішення.

Погляд, пануючий у більшості психологічних шкіл Заходу, являє собою таке рівняння:

Аналіз більш ніж 40 праць вітчизняних і зарубіжних психологів з даної проблеми дозволив автору зробити висновок, що психічні розлади не мають нічого спільного з "душевною слабкістю" або "боягузтвом", вони є неминучим результатом самого характеру службово-оперативної діяльності.

Зроблений нами висновок дозволив сформулювати актуальні проблеми, що не знайшли достатнього висвітлення в світовій психологічній науці:

1. Які психологічні аспекти прогнозування емоційної стійкості працівників ОВС є визначальними?
2. Як слід вивчати емоційну стійкість працівника ОВС, його внутрішні захисні механізми в умовах екстремальної ситуації?
3. Як можна виділити і вивчити рівні прояву емоційної стійкості працівників ОВС, що визначають ефективність службово-оперативної діяльності в екстремальних умовах?
4. Як можна в умовах службово-оперативної діяльності працівників ОВС розробити суто психологічні засоби прогнозування емоційної стійкості в екстремальних умовах?

В другому розділі "Експериментальні виміри захисних механізмів емоційної стійкості працівників органів внутрішніх справ в умовах впливу стрес-чинників підвищеної інтенсивності" описуються і обговорюються основні результати дослідження психологічних методів виміру рівня емоційної стійкості працівників ОВС до дій в екстремальних умовах і ймовірності її прогнозування.

Психологічні критерії захисних механізмів емоційної стійкості працівників ОВС, отримані в ході експерименту, дозволили прийти до висновку про вплив емоціогенної ситуації на якість виконання працівником конкретних оперативних дій в екстремальних умовах.

В проведенні дослідження використовувались засоби експертних оцінок, психодіагностичні засоби і засоби математичної статистики.

У відповідності з завданнями і принципами дослідження включало кілька етапів:

I етап. Визначення впливу емоціогенної ситуації на недостатність пристосувальних можливостей.

II етап. Виявлення психологічних критеріїв захисних механізмів емоційної стійкості.

III етап. Визначення впливу емоційної стійкості на бажаний стиль поведінки працівників органів внутрішніх справ в умовах службово-оперативної діяльності.

В експериментах дослідження взяли участь 100 чоловік з числа курсантів Харківського інституту пожежної безпеки (ХІПБ) і працівників ОВС спецпідрозділів Харківської області.

При проведенні дослідження емоційна стійкість розглядалася як один з важливих психологічних чинників

надійності, ефективності і успішної діяльності в екстремальній обстановці. Поняття суттєвості емоціогенної ситуації і форм її прояву дозволило визначити шляхи підвищення пристосувальних можливостей працівників ОВС і виділити критерії захисних механізмів емоційної стійкості.

Основними критеріями захисних механізмів емоційної стійкості автором виділені переляк і тривога.

Практична діяльність особистості проходить в просторі подій, що визначається силою (F), часом (t) і місцем (S) дії. Для спрощення методик відбору осіб, схильних до діяльності в умовах стрес-чинників підвищеної інтенсивності, нами була використана об'єктивна оцінка стану досліджуваного на переляк.

Для проведення дослідження були відібрані курсанти 3-го курсу ХІПБ, що встигають з фізичної підготовки не менш як на "добре". Віковий ценз - 20-21 рік.

Подразником у цій серії дослідження був тест "Раптово зникаюча опора". Друга серія проводилася з вивченням реакції на несподівану силу подразника, третій варіант складав тест "Несподіване місце появи подразника". При цьому показниками реакції на подразник були: частота серцевих скорочень, частота дихання і швидкість рухової реакції.

Всього в експерименті взяло участь 100 чоловік. Була складена контрольна група за принципом випадкової вибірки. При цьому використовувалася таблиця випадкових чисел і метод Монте-Карло, що забезпечило необхідну чистоту поставленого експерименту.

Незначне відхилення показників у протилежних групах "порідшання" і "почастішання" не вплинуло на результат експерименту, бо основна кількість досліджуваних, що показа-

ли більшу емоційну стійкість на раптовий подразник, залишилася незмінною в ході експерименту.

З числа досліджуваних нами виділено дві чітко протилежні групи. Реакція однієї з груп полягала в "завмиранні" фізіологічних процесів, збереженні непорушної пози протягом 1-1,5 секунд, зменшенні частоти дихання - до 8 циклів (5 чол.), порідшанні серцевих скорочень - до 55 ударів за хвилину (8 чол.) (ефект завмирання - парасимпатичний тип).

Друга (протилежна) група характеризувалася швидкою зміною пози в бік подразника, збільшенням частоти дихання від 12 циклів і більше (30 чол.), збільшенням кількості серцевих скорочень понад 65 ударів за хвилину (27 чол.) (симпатичний тип).

Основна маса (65 чол.) мала проміжну форму прояву реакції, де контрольовані характеристики складали для частоти серцевих скорочень - 60 ± 5 ; для дихання - 10 ± 2 ; швидкість рухової реакції - $0.5 \pm 0,1$ сек.

В даному випадку переляк характеризується як реакція досліджуваного на зіставлення швидкості розвитку психофізіологічних реакцій і можливості організації відповідних дій, як відставання в швидкості на відповідні дії зовнішнього середовища. При цьому чітко спостерігається або захисна реакція у формі агресивної поведінки і готовності мобілізувати свої сили, або захисна реакція у формі ретирування із зони несподівано діючого подразника.

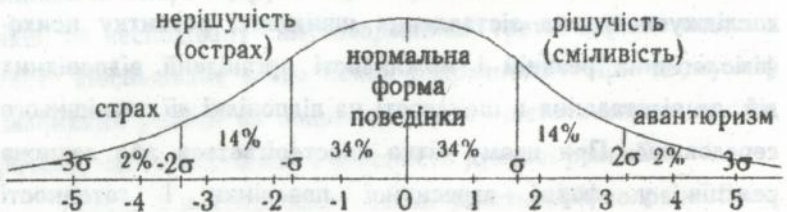
Підготовка працівника до дій в екстремальних умовах вимагає, з одного боку, максимальної складової інтегральної оцінки психологічної характеристики, а з іншого боку - соціальної, що є найбільш вразливою при відчутті страху перед агресивно діючим середовищем.

Виходячи з цього, нами було розповсюджено і проаналізовано 100 анкет працівників ОВС, що характеризують їхній внутрішній психічний стан в період виникнення небезпеки і ставлення до неї.

Досліджувалися працівники патрульно-постової служби, віком 22-26 років і з терміном служби в ОВС не менш 1 року.

Аналіз 100 анкет, що описують причину виникнення страху або більш сильного ступеня цього почуття - страху, дозволяє ввести певну градацію в результат переживання, описаного цими особами. В своїх анкетах досліджувані давали суб'єктивну оцінку свого стану.

Статистична обробка цих результатів дозволила скласти гістограму розподілу відповідей. Апроксимація гістограми показує наявність "нормального" розподілу в формі поведінки, що виявляється під час попереднього очікування небезпеки (малюнок 1).

- за горизонталлю - суб'єктивна оцінка свого стану;
- за вертикаллю - % осіб, що оцінили свій стан.

Малюнок 1. Розподіл даних аналізу 100 анкет, обстежених на предмет оцінки стану страху за суб'єктивними оцінками самих обстежених.

Виходячи з концепції Л.М. Аболіна, що високий рівень тривожності, нейротизму поєднується з високою емоційною стійкістю, нами було проведено дослідження, яке дозволило більш повно розкрити природу виникнення страху. Ми змогли довести, що стан тривоги, який є попереднім етапом розвитку страху, формується на підсвідомому сприйманні небезпеки і виявляється в підвищеній сенсорній увазі і моторній напрузі.

В експерименті взяло участь 100 курсантів інституту пожежної безпеки МВС України (дві групи по 50 чоловік).

Ми виходили з того, що у досліджуваних буде об'єктивно змінюватися судинна реакція на дії значущого подразника. З метою контролю за протіканням судинної реакції нами використовувався плетизмограф.

Сутність методики полягала в тому, що дослідженому пропонувався перегляд відеофільму індіферентного змісту, де в кожний 25-ий кадр був вставлений фрагмент агресивного нападу на людину (удар ніжом, стрибок тварини і т.п.).

Переслідувалася мета виявити підсвідоме сприймання небезпеки.

До першої групи входили курсанти I і II курсів (віковий ценз - 17-19 років).

До другої групи - курсанти старших курсів.

В ході досліджень нами було відзначено присутність помірної підсвідомої оцінки на приховану інформацію в другій групі досліджених.

Дана реакція статистично достовірна щодо змін плетизмограми і реограми за умови нормального перегляду кадрів.

Вербальна оцінка свого стану при перегляді I-го і II-го варіантів відеофільму була неоднозначна і не носила

настільки об'єктивного характеру. Результати наведені в таблиці 1.

Характерною реакцією, що викликала тривожний стан для першої групи була більш висока реактивність, швидкість наростання змін в плетизмограмі за 10 ± 4 сек. досягала свого максимального значення 12 умовних одиниць з варіативністю показників в 5,1 одиниці. Така значна варіативність свідчить про неоднорідність контингенту контрольної групи на підсвідому реакцію зображення прихованого кадру. Більш того, 7 з 50 чол., що не відреагували при об'єктивному контролі на дії прихованого кадру, свідчать про те, що для них тривалість прихованого кадру була за межами сприймання.

Таблиця 1

Група, кількість	II вар. з прихованим кадром	t	t'	A
I гр. 50 чол.	із них 7 чол. - без результату	$1' \pm 20''$	$10'' \pm 4$	12 умовних одиниць обсягу $\pm 5,1$
II гр. 50 чол.	із них 5 чол. відмовились	$2' \pm 14''$	$17'' \pm 3$	6,7 умовних одиниць обсягу $\pm 2,0$

t - час прояву реакції; t' - час наростання реакції;

A - амплітуда плетизмограми.

В групі курсантів старших курсів показники суттєво різнилися. Тривожний стан за об'єктивною оцінкою настає значно пізніше і складає 2 хв. ± 14 сек., а швидкість наростання

тання змін в плетизмограмі складає 17 ± 3 сек., а максимальна амплітуда $6,7 \pm 2$ умовних одиниць обсягу і свідчить про достатньо високу емоційну стійкість до стрес-чинників підвищеної інтенсивності. З 50 чол. 5 чол. виявили реакцію високої тривожності.

Отримані результати оцінки об'єктивного контролю, можна трактувати як підсвідоме сприймання небезпечної ситуації, з урахуванням професійного стереотипу поведінки, що формується в процесі навчання. Отримані дані свідчать про необхідність виділення захисних механізмів емоційної стійкості робітників ОВС в умовах впливу стрес-чинників підвищеної інтенсивності.

Зіставлення результатів цього дослідження з літературними даними, що стосуються аналізу проблеми, дають можливість виділити два компоненти, які утворюють структуру захисних механізмів емоційної стійкості працівників ОВС до дії в екстремальних умовах службово-оперативної діяльності: переляк і тривогу.

Внаслідок різноманітності форм поведінки і складного механізму умовно-рефлекторної природи їхнього формування ми провели аналіз досліджуваних на предмет впорядкування бажаної форми їхньої поведінки під час виникнення екстремальної ситуації.

Дослідження були проведені в 2 етапи: 1-ий - анкетне опитування серед курсантів і працівників спецпідрозділів зі стажем роботи не менше 5 років; 2-ий - аналіз форм поведінки, що використовуються, (стиль протистояння противникові на заняттях з рукопашного бою і в спортивних виступах) і їхній опис, а також опис своїх форм поведінки під час виконання оперативних завдань.

До проведення 1-ої серії експериментів було залучено 50 чоловік. Аналіз спортивної діяльності і професійних форм поведінки проводився за документальними кадрами і письмовими звітами, а також за експертними оцінками досвічених викладачів і інструкторів, здійснюючих підготовку працівників спецпідрозділів.

В основу подання упорядкованих форм поведінки була покладена методика К.Томаса. Це дозволило всі форми поведінки подати як дихотомічні структури і поділити їх на наступальні і відступальні під час зіткнення з загрозливими факторами середовища. В даній системі ми виділили 5 форм поведінки, відповідних конкретній зоні взаємообумовлених відносин. У наведеному полі системоутворюючих відносин наступальна і відступальна форми поведінки знаходяться на діагоналі, що з'єднує зони III і I, і проходить через зону V, найбільш характерних і поширених форм поведінки. Співвідношення форм поведінки відображено на малюнку 2.

Малюнок 2. Співвідношення форм поведінки

Таким чином ми можемо зробити висновок про те, що прогнозування поведінки конкретного індивідуума і її особливостей можна здійснювати за двома взаємозалежними характеристиками: психофізичною схильністю і соціально-середовищною наповненістю.

Принциповість цього питання полягає в тому, що заперечуючи природженість почуття сміливості, заперечується і можливий відбір осіб зі схильністю до форм наступальної поведінки.

Для оцінки особливостей поведінки досліджуваних у повсякденній діяльності і в умовах впливу стресогенних чинників було проведено спеціальне дослідження. В його основі лежало припущення про те, що примусова форма поведінки пов'язана зі знанням негативних наслідків у випадку невиконання поставленого завдання і може викликати різноманітну відповідну реакцію у виконавця.

У ході проведення дослідження нами використовувались тест-вправи психомоторної оцінки В.І.Пліско. Групі досліджуваних (50 чол.) пропонувалося завдання, яке в одному випадку можна виконати добровільно, а в іншому - примусово.

Отримані дані дозволяють зробити висновок про вплив рівня емоційної стійкості працівників ОВС на бажаний стиль поведінки в умовах службово-оперативної діяльності.

Аналіз службово-оперативної діяльності працівників ОВС дозволив виділити основні форми поведінки, що забезпечують достатньо високий рівень виконання функціональних обов'язків. Результати розрізнялись вибором прийнятної тактики виконання поставленого завдання (НАСТУПАТИ - ВІДСТУПАТИ, ПІДКОРЯТИ - ПІДКОРЯТИСЯ), вибором бажаного стилю виконання (ДОБРОВІЛЬНО-ПРИМУСОВО), а

їх результативність (РЕЗУЛЬТАТ ПОЗИТИВНИЙ - РЕЗУЛЬТАТ НЕГАТИВНИЙ) - в залежності від вміння оцінити загрозовий вплив.

У цілому досліджені форми поведінки показали залежність і вплив емоційної стійкості на бажаний стиль поведінки, який і визначає ефективність службово-оперативної діяльності працівників ОВС в екстремальній ситуації.

У третьому розділі підведені підсумки теоретичного і експериментального дослідження, намічені шляхи подальшого вивчення проблеми.

Індивідуально-типологічні особливості основних властивостей нервової системи є одним з основних чинників, що визначають процесуальний, а в деяких випадках і результативний бік діяльності людини.

Величина обсягу, легкість переключення і розподілу, швидкість концентрації уваги, готовність працівників ОВС до екстрених дій нерозривно пов'язані з рухомістю і урівноваженістю нервових процесів.

Створення оптимальних умов для опанування професією майстерністю з урахуванням природних (психофізичних) даних людини, а також основних властивостей нервової системи не виключає і застосування психофізіологічного відбору в професіях, пов'язаних з підвищеним ризиком для життя.

Виходячи з цього, нами були проведені дослідження, завдання яких полягало в упорядкуванні досліджуваних за такими характеристиками, як урівноваженість нервових процесів і отримання позитивного і негативного результатів при вирішенні будь-яких завдань.

Оцінка урівноваженості нервових процесів проводилася

за класичною методикою "Урівноваженість нервової системи". Результати остаточної обробки представлені на малюнку 3.

- за горизонталлю - вісь дихотомічної пари "збудження-гальмування";

- за вертикаллю - вісь дихотомічної пари "результати дії" (успіх-невдача).

Малюнок 3. Розподіл осіб і характеристика їхньої форми поведінки в обраній системі подання:

"РЕЗУЛЬТАТ" - "зрівноваженість нервової системи".

Введена система класифікації дозволяє, на наш погляд, більш ефективно визначити зону бажаної поведінки при пас-

портизації особистості, але не дає рекомендацій для її вибору. Кожна форма поведінки в різних конкретних ситуаціях може виявитися позитивною і єдиною, але не може бути рекомендована як абсолютно правильна в усіх випадках.

Узагальнення результатів дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. На основі експериментального дослідження показано, що емоційна стійкість є базовою функціональною системою, найважливішим психологічним механізмом формування професійно важливих якостей працівника.

2. Виділено основні аспекти прогнозування емоційної стійкості працівників до дії в екстремальній ситуації.

3. Показано можливість прогнозування рівня емоційної стійкості на основі особистісно-мотиваційного компонента.

4. Виявлено пряму залежність якості формування емоційної стійкості до дії в екстремальній ситуації від прояву захисних механізмів на загрозливий вплив.

5. Аналіз рівня прояву захисних механізмів на прояв загрозливого впливу дозволяє підвищити ефективність службово-оперативної діяльності працівників органів внутрішніх справ і знизити загальний відсоток психогенних втрат при впливі стрес-чинників підвищеної інтенсивності.

Основний зміст роботи відображено в таких публікаціях:

1. История развития восточных единоборств и рукопашного боя (значение психологической и физической подготовок в развитии единоборств). // Учебное пособие: Министерство по делам молодежи и спорта Украины, - Харьков: Харьковский инст. физкультуры, - 1996. -66 стр. (в соавторстве).

2. Вплив проявлення страху у професійному відборі робітників органів внутрішніх справ //Збірник наукових праць: "Психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності майбутнього фахівця", - Харків,- 1996.- С.57-59.

3. Особливості професійного відбору працівників органів внутрішніх справ //Научно-методичний збірник: "Єдність раціонального і емоційно-чуттєвого в освітньо-виховних системах", Харків,- 1996.- С. 138 - 140.

4. Проблеми психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до оперативної діяльності в екстремальних умовах. УкрДНТБ 24.09.1996. - N 1814 - Ук - 96-27с.

5. Психомоторная устойчивость к действиям в экстремальных ситуациях //Матеріали Других міжнародних психологічних читань "Актуальні проблеми сучасної психології", - Харків,- 1995.- С.102-103.

Z.R. Shaychlislamov

Forecasting of emotional stability of personnel of Ministry of Foreign Affairs in extremal situation of operative-service work.

The research work is for getting PhD degree in psychological science on speciality 19.00.01- General Psychology, History of Psychology. Kharkov State University of Inner Affairs, Kharkov, 1997, the manuscript.

In the applied work there have been analysed researches over the problem of emotional stability of personnel of Ministry of Foreign Affairs and cadet's level of it's formation.

There are presented the results of experiments, directed, elevating the level of professional preparation with the help of direct pedagogical influence over increasing the social motivation, to show the psycho-physical predisposition, the highest feelings and strong will of cadets.

There were worked out the practical recommendations in discharging, forecasting and forming the emotional stability in dependence from conducting the defend qualities from threat surrounding.

Шайхлисламов З.Р.

Прогнозирование эмоциональной устойчивости работников органов внутренних дел в экстремальных условиях служебнооперативной деятельности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 общая психология, история психологии. Университет внутренних дел Украины, Харьков, 1997 г., рукопись.

В представленной диссертации проанализированы исследования проблемы эмоциональной устойчивости работников МВД Украины и ее сформированность у курсантов МВД Украины.

Представлены результаты экспериментов, направленных на повышение уровня профессиональной подготовки при помощи целенаправленного педагогического воздействия на усиление общественных мотивов, выявлению психофизической предрасположенности, высших чувств, сильной воли курсантов.

Разработаны практические рекомендации по определению, прогнозированию, формированию эмоциональной устойчивости в зависимости от проявления защитных механизмов на угрожающее воздействие.

Определены перспективы исследований.

Ключові слова: емоційна стійкість, емоційна ситуація, екстремальні умови.

З.Р. Шайхлисламов

Шайхлісламов Земфір Рафікович

Прогнозування емоційної стійкості
працівників органів внутрішніх справ
в екстремальних умовах службово-
оперативної діяльності

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук

Підписано до друку 7.06.97.

Друк. арк. 1,0

Обл.-вид. арк. 1,3.

Формат паперу 60x84/16

Тир. 100 прим.

Зам. 12/92-97

Друкарня ХВУ

Львов., ул. Стефанима 2
научная биб.

АВ 38.326